
P r i n o s i

UDK: 364.01
364.4
Primljeno 6/2006.

PAPA BENEDIKT XVI. ZASTUPA POTREBU PRIMJENE PRINCIPA SUPSIDIJARNOSTI

Jure Brkan, Split

Sažetak

U ovom članku autor je pokušao protumačiti značenje principa supsidijarnosti i razloge zašto ga pape naglašavaju, njegovu primjenu u društvenom i gospodarskom životu. Budući da ljudi moraju biti svjesni kako je "Bog ljubav" koja se daje slobodno, prema primjeni principa supsidijarnosti, Crkva i Država trebaju ostaviti slobodu kako pojedincima tako i skupinama ili pravnim osobama da karitativno djeluju, tj. da pomažu čovjeka u njegovim tjelesnim i duhovnim potrebama. Autor je nakon uvoda članak raspodijelio na: izbjegavanje pretjeranog centralizma i pretjerane birokracije u državi i Crkvi; čovjeka je Bog stvorio radi njega, ne radi kolektiva; pravični socijalni poredak; crkveni je zakonodavac nastojao primijeniti princip supsidijarnosti u crkvenim zakonima.

Uvod

Država koja ne bi u svome djelovanju, posebno u zakonodavstvu primjenjivala princip supsidijarnosti, bila bi "čista birokratska ustanova", bila bi do te mjere centralistička da bi priječila kreativnost svojih građana bilo pojedinaca, bilo skupina ili privatnih i javnih pravnih osoba. Isto tako, i Crkva, kada u svome djelovanju i zakonodavstvu ne bi primijenila princip supsidijarnosti, onda bi vjernicima, udrugama i pravnim osobama priječila slobodno djelovanje Duha Kristova. Pape su vidjele pogibelj u sprječavanju

Duha Isusa Krista, bez primjene principa supsidijarnosti; pape su svjesni, također, i činjenice da Kristov nauk obuhvaća čitava čovjeka, njegovu dušu i tijelo, te da čovjeku treba dati slobodu djelovanja bilo samu, bilo udruženom, sve dok ne krši moralne i zakonske norme koje nisu protiv Boga i spasenja duša. Crkva se svojom naukom, svojim zakonima i djelovanjem brine za čovjeka i za njegove potrebe, za njegov svakidašnji život, prihvaćajući da Duh Kristov djeluje u svima bez zakonskih ograda. Crkva, poput njezina osnivača, Isusa Krista, želi pomoći čovjeku u totalitetu, posebno u njegovoj socijalnoj dimenziji; uvijek su joj na srcu, također i zemaljske potrebe ljudi, držeći se one Kristove: "Žao mi je naroda" (Mk 8,2). U tom su smislu pape donosile enciklike o socijalnim i gospodarskim pitanjima preko kojih su nastojali da se društveni i gospodarski život uskladi s katoličkim socijalnim načelima, da se pripusti slobodno djelovanje Duhu Kristovu, da više strukture, Crkva¹ i država, svojim zakonima ne propisuju sve u tančine kao birokratske ustanove, nego da u svojem zakonodavstvu i djelovanju primjenjuju princip supsidijarnosti.

¹ God. 1931. papa Pijo XI. traži primjenu principa supsidijarnosti koji ima svoje početke u socijalnoj filozofiji i u potrebnoj realnosti građanske (civilne) zajednice, te je nakon toga princip supsidijarnosti postao prihvatljiv, također i za neka područja crkvenog života. Princip supsidijarnosti bilo je moguće primijeniti i u Crkvi nakon prihvaćanja ekleziologije II. vatikanskog sabora. Tako, princip supsidijarnosti ulazi i u ekleziologiju, u crkvenu politiku, posebno u njezine interne strukture, u kojima se očituje do neke crte demokracija, posebno u onim ustanovama koje su crkvenog ustanovljenja (podrijetla); kod primjene principa supsidijarnosti ne priječi se ustanovama božanskog podrijetla, hijerarhiji, da djeluju onako kako Crkva smatra da treba djelovati, kako aktualna ekleziologija i važeće kanonsko pravo smatraju da treba djelovati. Iz povijesti saznajemo da se i crkvene strukture božanskog podrijetla usavršavaju (Papin primat, biskupi, dijezeze) iako se one temelje na božanskom ustanovljenju Katoličke crkve u kojoj se nalazi (opstoji = subsistit) Kristova Crkva (kan. 204, § 2), kao posebna vidljiva zajednica, posebno vidljivo društvo (LG, br. 6), koje je ustanovio Isus Krist, Sin Božji. Budući da je Crkva jedincata, i hijerarhijska i karizmatička su jedna Crkva u isto vrijeme, također i u njoj treba pravno i karitativno djelovati tako da ne bi zakonima crkvena vlast (zakonodavna, sudbena i izvršna) priječila Duhu Isusa Krista da djeluje u ovome svijetu kako on hoće; i na zakonodavnom i karitativnom (ljubav u praksi) planu. Crkva će primjenom principa supsidijarnosti svjedočiti i Državi i njezinim vlastima da se princip supsidijarnosti može primijeniti u socijalnoj nauci, da se neprimjenom principa supsidijarnosti ne bi, Bože sačuvaj, priječilo Duhu Isusa Krista da djeluje u Državi i Crkvi koje su pozvane da služe istom čovjeku kojega je Bog stvorio na svoju sliku i dao mu neotuđivo dostojanstvo da u zajedništvu s Bogom i braćom pomaže bratu, posebno onome koji se nađe u nevolji, u potrebi.

1. Izbjegavanje pretjeranog centralizma i birokratizma

Pretjerani centralizam ne služi ni čovjeku. Sputava kreativnost i djelovanje Duha Kristova, posebno na socijalnom i gospodarskom planu. Toga je bio svjestan i papa Pio XI. kad je zapazio opasnost od pretjeranog centralizma (komunizam, fašizam). On je, da se izbjegne centralizam u gospodarskom i političkom pogledu, 15. 5. 1931. četrdeset godina nakon socijalne enciklike *Rerum novarum* pape Lava XIII., od 15. 5. 1891., tražio primjenu principa supsidijarnosti u enciklici *Quadragesimo anno*, posebno u brojevima 80-81. Tako se u br. 81. enciklike *Quadragesimo anno*, prvi put spominje princip supsidijarnosti, tj. traži "pripomoćne službe".

U br. 80. čitamo: "Premda je, naime, istina, što i povijest bjelodano dokazuje, da zbog promjenljivih prilika mnoge poslove koje su prije vršila i mala, danas mogu obavljati samo velika udruženja. Ostaje ipak u socijalnoj filozofiji čvrsto i nepobitno ono načelo koje se ne može ni ukloniti ni promijeniti: kao što se ne valja pojedincima oduzimati i predavati državi one poslove koje oni mogu obavljati na vlastitu odgovornost i vlastitom marljivošću, tako je nepravedno i vrlo škodljivo i za javni poredak opasno davati većemu društvu one poslove koje mogu izvršavati manje i niže zajednice (podcrtao J. B.). Svaka naime društvena ustanova mora po svom pojmu i značenju pomagati udovima društvenog tijela, a ne smije ih nikada ni uništiti ni sasvim prisvojiti."²

U br. 81. Papa izričito spominje princip supsidijarnosti kada kaže: "Potrebno je dakle da vrhovna državna vlast nižim ustanovama prepušta manje važne poslove i brige, koje bi joj inače oduzimale mnogo vremena. Na taj će način slobodnije i uspješnije vršiti ono što je jedino njezin posao, jer jedino ona to može izvršiti. A taj će njezin posao biti, kako već kada budu slučaj i potreba donosila: nadzirati, bdjeti, bodriti, obuzdavati (podcrtao J. B.). Stoga neka državni vladari budu duboko uvjereni u ovo: što bude savršeniji hijerarhijski red među raznim udruženjima, u skladu s načelom "pripomoćne službe" (supsidijarnosti), to će uspješniji biti autoritet društvene vlasti, i to će sretnije i radosnije biti položaj države."

² Prijevod smo preuzeli iz: *Sto godina Katoličkoga socijalnog nauka* (uredio i uvod napisao Marijan Valković), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991. O načelu supsidijarnosti vidi: J. Jelenić, *Ostvarivanje načela supsidijarnosti – trajni izazov i za građane i za institucije*, u: *Obnovljeni život* 60 (2005), br. 3, str. 327-338.

Primjenu principa supsidijarnosti koji je nastojao provesti papa Pio XI. neki shvaćaju primjenom u negativnom smislu, tj. papa je ljudima svojega vremena rekao kako ne bi trebali postupati u političkom i gospodarskom pogledu. Drugi papa, Ivan XXIII., nastojao je primijeniti princip supsidijarnosti u pozitivnom smislu, kada je kazao kako trebaju postupati privrednici u gospodarskom djelovanju u duhu društvene pravednosti, u enciklici *Mater et Magistra*, od 15. 5. 1961., brojevi 40, 104, 138.

2. Čovjeka je Bog stvorio radi njega samog, ne radi kolektiva

Nakon spomenutih enciklika najveći crkveni događaj u prošlom stoljeću, Drugi vatikanski sabor, u Pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes*, br. 75. (dalje: GS) govori o potrebi sudjelovanja svih građana u političkom životu, jer, naime, svi trebaju raditi oko općeg dobra: i pojedinci i manje i veće zajednice. Opće je dobro prema GS, br. 26: "(...) skup onih uvjeta društvenog života koji skupinama i pojedincima omogućuje da potpunije i lakše dođu do vlastitog savršenstva ... Zato svaka skupina mora voditi brigu o potrebama i zakonitim težnjama drugih skupina, dapače, o općem dobru čitave ljudske obitelji. ... Društveni poredak, dakle, i njegov razvitak moraju uvijek imati kao cilj dobro osoba, jer red stvari treba da se podredi osobnom redu, a ne obratno. ... Da se to izvede, treba provesti obnovu mentaliteta i dalekosežne socijalne promjene." Sabor je rekao ne kolektivizmu koji ide za tim da cilj bude kolektiv, a ne čovjek – ljudska osoba koju je Bog stvorio radi sebe, a ne radi kolektiva, odnosno zajednice.

Prema principu supsidijarnosti - veća društva, Crkva i država, trebaju prepustiti manjim društvima, pravnim osobama, skupinama i pojedincima ono što mogu sami činiti, te im čak pripomoći u njihovu djelovanju kako bi postigli ciljeve koji nisu protiv vjere, morala i ako opći zakoni dotične radnje-činidbe izričito ne zabranjuju ili ne pridržavaju većim vlastima. Princip supsidijarnosti ide za tim da veća zajednica pomogne manjim zajednicama i pojedincima da se razvijaju, napreduju sve dotle dok izgrađujući sebe i manju zajednicu, pravnu osobu, udrugu, ne ruše veću zajednicu, odnosno dok izgrađuju manju zajednicu, pravnu osobu, izgrađuju i veću zajednicu: državu, opću Crkvu i partikularne Crkve. Npr. poželjno je, slobodno udruženje vjernika, crkveni ga zakonodavac čak potiče, ali isto tako traži kao kriterij crkvenosti da manje zajednice izgrađuju veće; veće se zajednice, naime, sastoje od manjih koje trebaju pomagati, npr. kao dio konkretne župe ili biskupije. Princip

supsidijarnosti pridonosi principu solidarnosti; oba spomenuta principa zahtjev su pravne (legalne) i distributivne pravednosti. Svi trebaju shvatiti da uvijek uz prava idu i obveze. Kod principa supsidijarnosti, govoreći konkretno, uvijek se radi o nekoj pomoći, nekoj rezervi iz koje se pravilno razvijaju i manje zajednice i više društvo, država i Crkva. Principima supsidijarnosti i solidarnosti temelj je dostojanstvo ljudske osobe. Čovjek nije prvenstveno radi zajednice, Bog ga je htio radi njega samoga.

Cilj je bilo kojeg pravnog poretka i razvitka kojemu pomaže pravni poredak čovjek - dobro ljudske osobe (GS, br. 24). Viša zajednica treba nižima priznati slobodu djelovanja, inače priječi razvoj manje zajednice, a pojedincu smeta u njegovoj kreativnoj moći. Kod primjene principa supsidijarnosti treba izbjeći dvije opasnosti: pretjerani individualizam: politički, gospodarski i svjetonazorski u kojemu je čovjek dovoljan sam sebi i upućen je na sebe, te kolektivism: komunizam, fašizam, nacizam, koji omogućuju razne oblike manipulacije čovjekom, individuuma lišavaju potrebne distance i kritičnosti da može kreativno djelovati. U pretjeranom individualizmu leži opasnost da se manje zajednice i pojedinci toliko osamostale da misle kako mogu sve bez veće zajednice; kod kolektivism je opet opasnost da misli da je pojedinac radi kolektiva - zajednice, gdje zajednica - kolektiv sa svime upravlja i uzima sve u svoje ruke - to bi bio totalitarni sustav, pa radilo se tu o bilo kojoj zajednici koja priječi inicijativu manjoj zajednici ili pojedincu. Ovdje ne govorimo toliko o supsidijarnosti u obitelji i državi, nego o posebnoj primjeni principa supsidijarnosti u Katoličkoj crkvi i njezinom zakonodavstvu.

3. Pravični socijalni poredak

Današnji papa Benedikt XVI. u enciklici *Deus caritas est* - o kršćanskoj ljubavi, 25. 12. 2005. u br. 26. traži od država da promiču pravični socijalni poredak, "giusto ordine sociale", u kojemu se svakoj zajednici i organizaciji treba osigurati da djeluje slobodno prema načelu supsidijarnosti. Papa kaže: "Točno je da temeljna norma države mora biti postizanje pravednosti i da je svrha pravednoga društvenog poretka zajamčiti svakomu, u skladu s načelom supsidijarnosti, (podcrtao J. Brkan) njegov udio u općim

dobrima. Kršćanski nauk o državi i društveni nauk Crkve to su uvijek isticali.”³

U rečenoj Enciklici, br. 28. b, Papa dalje obrazlaže potrebu principa supsidijarnosti, riječima: “Ljubav – caritas će uvijek biti nužna, čak i u pravednijem društvu. ... Uvijek će biti onih koji trpe i koji vape za utjehom i pomoći.” Zato Papa nadodaje: “Država koja sve određuje postaje birokratska ustanova koja nije kadra osigurati onomu koji trpi – svakom čovjeku – ono što mu najviše treba: osobno posvećenje prožeto ljubavlju. Ne trebamo državu koja će sve uređivati, svime upravljati i sve imati pod svojom vlašću, već državu koja će u skladu s načelom supsidijarnosti, velikodušno prepoznati i podupirati inicijative koje potječu od različitih društvenih snaga i predstavljaju spoj dragovoljnosti i blizine ljudima koji trebaju pomoć. Crkva je jedna od tih živih snaga: nju oživljuje ljubav koju pobjeđuje Duh Kristov. Ta ljubav ne pruža ljudima samo materijalnu pomoć, već također okrepu i brigu za dušu, što je često potrebnije od materijalne pomoći” (br. 28, b.).

Crkva je spremna pomagati sve one koji rade na planu pomaganja čovjeka u svim njegovim potrebama. U tom smislu, Papa podržava karitativne ustanove na različitim razinama: župni, dijecezanski, nacionalni i internacionalni karitas. Crkveni karitas treba biti neovisan o bilo kojoj ideologiji; Crkva podržava nevladine karitativne organizacije. U svom djelovanju, Crkva treba nasljedovati Gospodina Isusa Krista – ona treba biti dobri Samaritanac koji ima Kristovo srce “un cuore che vede” – srce koje vidi. Sve karitativne organizacije trebaju djelovati na principu supsidijarnosti kojemu ne smeta koordinacija, dapače. Iako se u institucionalnom karitativnom djelovanju treba držati pravila igre, zakonskih okvira, ipak se treba uvijek čuvati pretjeranog formalizma; treba biti transparentan i ne priječiti Duhu Kristovu da djeluje u pojedincima i u raznim ustanovama (tijelima). Zato kod upravljanja vremenitim crkvenim dobrima koja se daju za vršenje djela dobrotvornosti, napose prema siromasima (opera caritatis, praesertim erga egenos, exercenda)⁴ “...treba nastojati da se osobno i društveno ujedinjuje u osobi (čovjeku) od kojega sve polazi i k njoj se vraća. Prema tome načelu treba svatko, prihvaćajući svoj dio odgovornosti, prepustiti drugome

³ Benedikt XVI. Deus caritas est. Bog je ljubav, Enciklika biskupima, prezbiterima i đakonima, posvećenim osobama i svim vjernicima laicima o kršćanskoj ljubavi, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2006., Dokumenti, 143, br. 26.

⁴ Zakonik iz 1983, kan. 1254, § 2; usp. još kan. 114, § 2. Treba imati u vidu da su vjernici (klerici, redovnici i laici) obvezni promicati društvenu pravdu, pomagati siromasima iz svojih prihoda (usp. kan. 222, § 1-2.).

da na svom području slobodno djeluje i radi ono što može slobodno izvršiti. Slobodno je sve ono što nije zabranjeno bilo s pravne, bilo moralne strane.⁵

4. Crkveni zakonodavac nastojao je primijeniti princip supsidijarnosti

Gledajući čisto pravno, s gledišta kanonskog prava, Riječ *subsidiium*, ii, možemo promatrati u konkretnom značenju koje se nalazi u Zakoniku iz 1983., što je na hrvatski prevedeno s pomagalo, nešto što pomaže duhovno ili materijalno. Konkretno, riječ, *subsidiium* zakonodavac je upotrebio u Zakoniku iz 1983. kan. 555, § 2, br. 2; 779; 797: 1262; 1577, § 2. Mi riječ *subsidiium* promatramo kao opće načelo ili kako se običava reći princip supsidijarnosti – načelo supsidijarnosti što se je za vrijeme reforme Zakonika trebalo primijeniti. Posebno se princip supsidijarnosti trebao primijeniti kod davanja ovlasti viših vlasti nižima, tj. ovlast davanja oprosta od općih zakona koja je u CIC-u iz 1917. bila izvanredna, u Zakoniku iz 1983. trebala je postati redovita.⁶ Primjenom principa supsidijarnosti zakonodavac je, u velikom broju slučajeva, u Zakoniku iz 1983. ostavio vrhovnoj vlasti Crkve ili drugim višim vlastima, samo ono što, radi općeg dobra, zahtijeva izuzeće ili pridržavanje vlasti sebi; posebno je princip supsidijarnosti trebalo primijeniti kod službe biskupa, tim više što je služba biskupa s pripadajućim vlastima božanskog prava, tj. biskupi imaju neke ovlasti koje ne dolaze od ljudi, ljudskog prava. Principom supsidijarnosti brani se prikladnost i potreba da se osigura dobrobit pojedinaca, pojedinih ustanova, javnih i privatnih pravnih osoba. Zato je novi Zakonik prepustio mnoge stvari krajevnom pravu; posebno je izvršnoj vlasti dao mnoge ovlasti koje nisu takve da dovode u pogibelj jedinstvo stege opće Crkve, a to je zato da se osigura zdrava decentralizacija. Kod primjene principa supsidijarnosti zakonodavac je pripazio da ne dođe do moguće pogibelji razjedinjenosti crkvenih zajednica; posebno je pripazio da ne bi došlo do stvaranja narodnih Crkava.

⁵ J. Brkan, Crkvena vremenita dobra, Knjižnica zbornika "Kačić" - Monografije, dokumenti, građa, br. 43, Split, 2006, str. 14.

⁶ Usp. Zakonik kanonskoga prava proglašen vlašću Pape Ivana Pavla II. s izvorima, Glas Koncila – Zagreb, 1996., str. XLIII. Čitatelj može naći dosta izvora i literature u opširnem znanstvenom članku: O. Condorelli, Sul principio di sussidiarietà nell'ordinamento canonico: Alcune considerazioni storiche, u: Il diritto Ecclesiastico, Luglio/settembre 2003., str. 942-1010.

5. Crkveni zakonodavac pridržao je sebi neke ovlasti da intervenira

Kako vidimo, kod primjene principa supsidijarnosti, crkvenom zakonodavcu je i te kako pri srcu jedinstvo Crkve i na stegovnom planu. Zato je zakonodavac pridržao neke ovlasti vrhovnoj vlasti da intervenira kada smatra da je potrebno. Zakoni trebaju biti sigurni, a više i niže vlasti, zajednice i pojedinci trebaju raditi ono što na njih inače spada; loše shvaćen princip supsidijarnosti, mogao bi i vjernike kao pojedince i manje zajednice dovesti do anarhije, do sječe grane na kojoj se nalaze, do prekida životnih sokova – milosnih darova - od kojih i s kojima žive i niže zajednice kao i pojedinci. Hoće se komplementarna uloga i države i Crkve s obzirom na potrebe manjih zajednica i pojedinaca. Ovim smo pisanjem većim zajednicama htjeli reći ne pretjeranom miješanju u život i aktivnost kako manjih zajednica tako i u čovjeka kojega je Bog stvorio za se, ne samo za kolektiv kako se pravno i politički određuje u totalitarnim sustavima. Uvijek treba čuvati zakonodavno jedinstvo, a sveopće opće pravo treba primjenom principa supsidijarnosti braniti dobrobit pojedinih manjih ustanova tako da krajevno pravo pomaže nižoj izvršnoj vlasti zdravu decentralizaciju. Tko je na većoj službi, predstojnik veće zajednice, treba služiti, tj. pripomagati pojedincima, manjim zajednicama i udrugama, njihovim službenicima. Viši službenici, nadređeni viši poglavari nekad moraju, a nekad trebaju nadzirati, bdjeti, bodriti i obuzdavati niže poglavare kako bi se izbjegla razjedinjenost ili stvaranje samostalnih Crkava.

Zaključak

I prije 1931. za odnos općega prava i partikularnog prava vrijedilo je pravno pravilo: "generi per speciem derogatur". To je u načelu vrijedilo u onim slučajevima kada su postojale pravne norme, ovdje je više govor o slobodi djelovanja kada se viši autoritet ne bi trebao miješati u ispravno djelovanje pojedinaca ili skupina, tj. kada pravo ne postoji i ljudi nadahnuti Duhom Kristovim, kreativno, slobodno žele: iz ljubavi prema Bogu i čovjeku pomoći bližnjemu, čovjeku i ustanovi u potrebi. Na socijalnom smo području, a čovjek je socijalno biće koje nužno s nekim mora živjeti da bi se ostvarilo. Ovdje je govor o primjeni principa supsidijarnosti u zakonodavstvu, u socijalnom i gospodarskom čovjekovu djelovanju. Pape su već zasigurno od Pija XI. naovamo zastupale stajalište da se u društvenom

i gospodarskom životu treba primjenjivati princip supsidijarnosti. Taj je princip nezaobilazan za izgradnju pravednog društva, gdje će se osobama i ustanovama omogućiti potrebna kreativnost i ne će se zakonima i naredbama priječiti Duhu Kristovu da ljudi po njemu slobodno djeluju, jer Duh Kristov nadahnjuje ondje gdje hoće i kako hoće. Primjenom principa supsidijarnosti može se izbjeći pretjerani centralizam i birokratizam i u državi i u Crkvi, koja je posebno društvo (LG, 8). Članak je napisan, prvenstveno za one koji donose zakone bilo u Crkvi bilo u državi kako vlasti ne bi priječile Duhu Kristovu da djeluje u pojedincima ili spontanim (nevladinim) organizacijama, koji žele i materijalno i duhovno pomagati potrebnijima, posebno onima koji su na rubu društva.

POPE BENEDICT XVI SUPPORTS THE NEED OF EMPLOYMENT OF THE PRINCIPLE OF SUBSIDIARITY

Summary

In this article the author deals with the principle of subsidiarity that should be employed in the field of society, economy and law. The popes, starting from Pius XI in 1931 till today, demand the employment of the principle of subsidiarity with the aim of avoiding the excessive centralism and bureaucracy whether in the Church as a specific community (LG, no 8), or in the state. The idea of the principle of subsidiarity is that the Spirit of Christ and individual creativity exists in both some particular persons and charitable institutions, especially in charitable activities, and also that the higher authorities (the Church and the state). Leave freedom to the lower-level institutions as long as they act in accordance with the Catholic social principles, as the present pope Benedict XVI warns us in the encyclical of 25th December, 2005, beginning with the words "Deus caritas est", no 26 and 28 b.